

Заң ғылымдары

Юридические науки

Legal sciences

FTAMP 10.27.51

Р.Ш. Бектұрғанова¹ (orcid-0009-0008-6730-4523) – негізгі автор
А.К. Кайпулдаева² (orcid-0009-0006-8793-3920)

^{1,2}аға оқытушы

^{1,2}Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты,
Тараз қ., Қазақстан
e-mail: ¹r.sh.bek@mail.ru, ²assel_2@mail.ru

<https://doi.org/10.55956/NOWO1020>

ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫ-АЛУ ЖӘНЕ ӘЙЕЛ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚАЛЫПҚА КЕЛТІРУ

Андатпа. Жалпы, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық – адам құқығын бұзатын жаһандық мәселе. Бұл ретте денсаулыққа келер зардабы жайлы зерттеулер көп болғанымен, проблеманың экономикалық тұсы көп айтыла бермейді. Біз жүргізген зерттеулер мәселенің әлеуметтік-экономикалық салдарын талдауға негіз бола алады.

Тірек сөздер: құқық, әйел, бала, зорлық-зомбылық, қорлау, ұрып-соғу, балағаттау, кемісту.

Кіріспе. Қазіргі кезеңде отбасындағы зорлық-зомбылық ең басты мәселе болып тұр. Бұл көбнесе жабулы қазан жабулы күйінде қалатын табырып. Егер мұны ашық айтып, талқыға салсақ аурудың алдын алуға мүмкіндік болады. Жарияланған деректерге байлынысты отбасынан зәбір көрген әйелдер саны, одан қайтыс болғандар саны 400 әйел адамнан асады. Бұл тек жарияланған мәліметтер бойынша, ал жарыққа шықпаған мәліметтер қаншама. Әйелдер мен балалар жылдар бойы қорлық көрседе, соған көніп шындықты айта бермейді. Ондай зәбір көрсетулердің түрлері олар ұру, жәбір көрсету және күнделікті қанау, кекетіп-мұқату әрекеттері бар. Сарапшылар әр он отбасының жетеуінде қылмыс фактілері барын айтады. Ұзақ жылдар бойы зәбір көрген жандар ұрып-соғудан көз жұмады немесе жазылмайтын ауруға шалдығады. Ондай нәтижені ешкім тіркемейді, сондықтан ешкім жазаланбай кетеді. Зорлық-зомбылық ол жанұя құрған сәттен бастапта болу мүмкін. БҰҰ мәліметі бойынша ең көп отбасынан зорлық көретін ел ол Қырғыстан, одан кейін Қазақстан жүреді. Өмірге мұрагер алып келмегені, асты дәмсіз дайындағаны үшін, жұмсағанда барамағаны үшін таяқ жейтін отбасылар бар. Бұл былай қарасаңыз ең қарапайым нәрсе, бірақ бұл жерде қаншама адамдардың өмірі жатыр.

Мәселен, 2018 жылдың қорытындысында ескі тәртіп бойынша 739 тұрмыстық қылмыс тіркелсе, түзетілген есеп бойынша олар 180 фактіге артып, 919 жағдайды құрады. Өткен жылы елімізде мұндай 1052 құқық тіркелді. Ал осы жылғы 9 айда анықталған құқық бұзушылықтар небары 0,4%-ға өскені байқалады. Тіркелген барлық қылмыстық құқықбұзушылықтардың жалпы санынан үлес салмағы небәрі 1%-ды құрады.

Мұндай әрекетке баратындардың көбісі мас күйінде, есін білмей жасауы мүмкін. (есін біліпте істейтін тұлғалар бар). Сонымен бірге қол көтермей былапыт сөйлеу, психологиялық қысым жасау арқылы да зорлық көрсетуге болады. Оның ішінде жұмыс істемейтін және жұмыс істейтін тұлғалар да кіреді. Мұндай адамдарды денсаулық сақтау жүйесіндегі уақытша бейімдеу және детоксикациялау орталықтарына орналастыру және психологпен жұмыс жасау жүргізіледі. Бірақ бұдан шыққан нәтиже шамалы

ғана Оларға ескерту жасау, қамауға алу түріндегі жаза түрлері зорлық көрген отбасына тиімді емес. Одан оң нәтиже шыға қоймайды [1].

Бір күйзелетін нәрсе тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ең басты әсер ететін нәрсе –ол әлеуметтік-экономикалық жағдай. Оған жұмыссыздық, жалпы психологиялық тұрақсыздық, отбасының материалдық деңгейінің төмендігі, маскүнемдік, адами құндылықтардың құлдырауы және отбасы институтының жоғалуы салдарынан орын алады. Одан бөлек интернет пен бұқаралық коммуникациялардағы алкогольдік ішімдіктің, қатыгездіктің, зорлық-зомбылықтың, порнографияның насихатталуы әсер етеді. Әйелдің қадір-қасиетін, оның қоғамдағы рөлін төмендететін ресурстардың қолжетімділігімен де жағдай күрделене түседі. Сонымен қатар адамның мінез-құлқын психологиялық түзету бойынша зардап шегушілермен де, жанжалқойлармен де жүйелі жұмыстар жүргізілмейді.

Мысалыға алатын болсақ шетелде отбасында зәбір көрген әйелдерге кешенді көмек көрсетіледі. Отбасында жанжал болып, полицияға хабарласқанында құқық қорғау органдарының өкілдері дереу үйіне келіп, тергеуді үйінде жүргізген. Ал біздің елімізде оқиға орнында тергеу жүргізілмейді, міндетті түрде бөлімшеге баруың керек. Ауыл тұрғындары да орталыққа баруға мәжбүр. Полиция бірге жұмыс істейтін бірнеше үкіметтік емес ұйым мен қоғамдық қорға хабар береді. Бұл жерде бір ескеретін жайт, полиция жәбір көрушіден ақпаратты таратуға алдын ала рұқсат сұрайды. ҰЕҰ өз көмектерін ұсынып, хат жазған. Бірі үйін жинап беруді ұсынса, өйткені ұрыс кезінде үйінің астан-кестеңі шыққан. Екінші ұйым психологиялық көмек көрсететінін жазған. Қорғаушы ұсынып, заң тұрғысынан да кеңес беретін мамандар табылған.

Қазақстанда бөлінетін қаражат АҚШ-тан кем емес. Жыл сайын бұл жағдайды реттеуге бағытталған 13 жол картасы дайындалған. Бұл бағдарламаға әр түрлі министрлік жауап беретін болғандықтан бұл дұрыс жолға қойылмады. Сондықтан бөлінген қаражат түрлі шеберлік сыныптары мен флешмобтарға жұмсалып кетеді. Ал көмекке зәру азаматтарға жетпейді. Жапа шегуші сақтандыру жүйесіне тіркелген болса, тегін медициналық көмек алады, сынамаларды тегін тапсырады. Алайда үкімет бөлген қаражат межелеген топқа жетпейді. [2]

Зерттеу шарттары мен әдістері: 1. Теориялық әдістер: ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау зерттеу, жалпылау, талдау, салыстыру, синтез. 2. Эмпирикалық әдістер: сараптамалық сауалнама, стандартталған сұхбат, құжаттарды талдау.

Көбінесе физикалық зорлық-зомбылықтың алдында психологиялық зорлық-зомбылық тұрады. Көптеген ұрыс –керістер күйеуінің патологиялық қызғанышынан туындайды. Әйелі баламен үйде отырсада, қызғануға себеп бермесе де осындай жағдайларға алып келеді. Ондай күйеулер отбасының материалдық жағдайы төмен болғанына қарамастан, тіпті, әйелдеріне жұмыс істеуге тыйым салады.

Еліміз үшін әйел-ананы қорғау ерекше мәселе. Бұған Н.А. Назарбаев тереңірек мән беріп, «Қоғамның өркениеттік деңгейі оның әйелдерге деген қарым-қатынасымен өлшенеді...» деп тұжырымдауында үлкен мән жатыр. Әрбір әйел-ана отбасының ұйытқысы. «Отбасы мүшесінің заңды құқықтары мен бостандықтарына қысым көрсететін, оның тәнін немесе жан дүниесін қинап, моральдық зиян келтіретін отбасының бір мүшесінің екінші мүшесіне кез-келген қасақана іс-әрекеті отбасындағы зорлық-зомбылық болып танылады. Өкінішке орай, қазіргі уақытта қоғамның қарыштап дамуына

карамастан әйелдерге қатысты отбасылық зорлық-зомбылық әрекеттер тыйылар емес. Оған айғақ отбасы-тұрмыстық қарым-қатынастағы әйелдерге сыйламаушылық көрсетіп, былапыт сөйлеу, қорлап тиісу, кемсіту және жеке тұрғын үй немесе пәтер шегінде жасалған олардың тыныштығын бұзатын басқа да әрекеттерге қатысты істер санының азаймауы.

Қоғамымызды тұрмыстық зорлық-зомбылық оқиғаларының көбейіп кетуі айтарлықтай мәселе болып отыр. Бұл еліміздегі адам құқығының өз деңгейінде қорғалмауының көрсеткіші бола алады. Сондықтан еліміз тұрмыстық зорлық зомбылық оқиғаларының алдын алуға барынша тырысуда. Әсіресе тұрмыстық зорлық зомбылық оқиғаларына қатысты заңның күшейіп, жауапкершіліктің ұлғаюын еліміздің бұл бағыттағы жұмысының бір мысалы ретінде айта аламыз.

Жаратылысынан жүрегі кең қазақ әйелі төзімділігімен ерекшеленеді. Өзі қандай қиыншылыққа тап болса да, қанша қысым, моральдық зардап шексе де кешіріммен қарайды, отбасының бірлігін ойлайды. Көп жағдайларда қазақ әйеліне тән бұл қасиет оны отбасындағы қорлық пен кемсітушілікті сыртқа шығаруға да жол бермейді. «Бас сынса бөрік ішінде, қол сынса жең ішінде» қалады. Осыны пайдаланған кейбір пасық жандар мұндай әрекеттерді жалғастырып келеді.

Ондайларға сот қаулысымен «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу туралы» Заңын басшылыққа алып құқық бұзушының мінез-құлқына ерекше талаптар белгіленіп, олармен профилактикалық жұмыстар жүргізіледі.

Қазақстан – зайырлы мемлекет, сондықтан азаматтарымыз ар-ождан бостандығымен қамтамасыз етілуі тиіс. Н.А.Назарбаев айтқандай өз бетімен дәстүріміз бен заңдарымызға қайшы келетін қандай да бір іс-әрекетке қарсы тұратын уақыт жетті.

Зерттеу нәтижелері. Қазақстан әлемнің өркениетті елдері іспеттес, дамудың даңғыл жолына түсуді мақсат еткен мемлекет. Ол үшін түрлі заңнамаларды жетілдіру мен әрқашан ізденіс үстінде болу маңызды. Дамыған мемлекеттер үшін ең маңызды құндылық адам болып табылады. Оның ішінде адамның білім алу, денсаулығын күту, өзін дамыту мен бақытты болуына тиісті факторлар ескерілуі тиіс. Ол отбасылық зорлық-зомбылықты азайтуға да тікелей байланысты.

Зерттеу нәтижелерді талқылау. Жалпы, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық – адам құқығын бұзатын жаһандық мәселе. Бұл ретте денсаулыққа келер зардабы жайлы зерттеулер көп болғанымен, проблеманың экономикалық тұсы көп айтыла бермейді. Біз жүргізген зерттеулер мәселенің әлеуметтік-экономикалық салдарын талдауға негіз бола алады. Мәселен, 2017 жылы медициналық көмекке жүгінгендердің жеке шығыны 230 548 624 теңгеден 468 789 272 теңге арасында болған. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жанама шығындары келесідей болды: әйелдер 53 878-109 596 аралығындағы жұмыс күнін жіберіп алған. Нәтижесінде, еңбек өнімділігінің төмендеуінен 209 478 126 теңгеден 426 105 874 теңгеге шығын келген. Сондай-ақ зерттеу нәтижесі бойынша медицина орталықтарының жәбір көрген әйелдердің есебін жүргізбейтіні анықталды. Өйткені науқастардың көбі бұл нәрсені жасырып қалады. Сол себепті денсаулық сақтау қызметкерлерінің де жауапкершілігін арттыру керек. Мемлекет қанша адамның зардап шегіп, медициналық көмекке жүгінгенін білмесе, құқық қорғау органдары мен өзге де жауапты ұйымдарға қажетті ресурс бөлінбеуі мүмкін. Зорлық-зомбылық – күрделі құбылыс, физикалық және жыныстық

зорлық-зомбылықпен қатар, психологиялық, эмоционалдық және экономикалық қысым көрсетілуі мүмкін. Дүние жүзінде әйелдердің үштен бірі өз серіктесінен әлімжеттік көрген. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық әлеуметтік-психологиялық салдарымен қатар, ұзақ мерзімде мемлекеттің қаржы жүйесі мен экономикасына салмақ түсіріп, мемлекеттің дамуына кері әсер етеді.

Қорытынды. Отбасылық зорлық зомбылық оқиғасымен күрес тек заңнамалық тұрғыдан жүргізілмей кешенді болғаны өте дұрыс. Қоғамымызда отбасы құндылықтарын насихаттау, отбасындағы әке рөлі, бала құқығы, ананың отбасындағы маңызды тұлға екенін ашып көрсетуіміз қажет. Ұзақ жылдар бірге тұрған отбасы берік жанұя қалыптастыру сырлары ашық айтылуы тиіс. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың залалы, ажырасудың теріс әсері үнемі ашық айтылып, теледидар, интернет жүйесі арқылы жиі көрсетіліп тұруы керек. Отбасындағы зорлық зомбылықпен күрес кешенді түрде жалғасуы керек. Сонымен бірге тек әкімшілік жаза ғана тартып қоймай, қылмыстық жауапкершілікке тартылуы керек. Отбасына зәбір көрсетілгені үшін қылмыстық жазаға тартылатынын мектеп кезінен баланың санасына күйсе, ер жеткенде өзін үлгілі тұлға ретінде қалыптастыратыны сөзсіз. Сонымен бірге мектеп кезінен отбасы ең басты құндылық екенін және әйел адамды, баланы сыйлау құрметтеу керектігін айтып үйретсе ол «Адамнан» жақсы тұлға шығары сөзсіз [3].

"Әрбір отбасы шағын мемлекет" екенін ескере отырып, осы шағын мемлекеттерден құралатын Қазақстан атты үлкен еліміздің болашағы жарқын болсын десек, отбасы түсіністігі мен ерлі-зайыптылардың құқығының сақталып, балаларының бақытты ғұмыр кешуін қамтамасыз ете білуіміз керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Отбасындағы зорлық-зомбылық. Қазақстан не істейді? [Электронды ресурс] - кіру режимі <https://abai.kz/index.php/post/149995>. Жүгінген күні: 15.05.23.
2. Альмухамед, А. Отбасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылыққылмысқа алып келуі мүмкін. [Электронды ресурс] - кіру режимі <https://qamshy.kz/article/26462-otbasyndaghy-turmystyq-zorlyq-zombylyq-qylmysqa-alyk-kelui-mumkin>. Жүгінген күні: 04.07.23.
3. Қабидолда, Р. Отбасындағы қатыгездікті қалай азайтуға болады? [Электронды ресурс] - кіру режимі <https://egemen.kz/article/255929-otbasyndaghy-qatygezdikti-qalay-azaytugha-bolady> Жүгінген күні: 08.11.23.

Материал редакцияға 16.11.23 түсті.

Р.Ш. Бектурганова¹, А.К. Кайпулдаева²

^{1,2}Международный Таразский инновационный институт имени Шерхана Муртазы,
г.Тараз, Казахстан

ПРОФИЛАКТИКА ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ И НОРМАЛИЗАЦИЯ ПРАВ ЖЕНЩИН

Аннотация. В целом насилие в отношении женщин-глобальная проблема, нарушающая права человека. При этом, несмотря на то, что исследований о последствиях для здоровья много, экономическая сторона проблемы не так много. Проведенные нами исследования могут стать основой для анализа социально-экономических последствий проблемы.

Ключевое слово: право, женщина, ребенок, насилие, унижение, избиение, оскорбление.

R. S. Bekturganova¹, A. K. Kaipuldaeva²

^{1,2}International Taraz Innovation Institute named after Sherkhan Murtaza, Taraz,
Kazakhstan

PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE AND NORMALIZATION OF WOMEN'S RIGHTS

Abstract. In general, violence against women is a global problem that violates human rights. At the same time, despite the fact that there are a lot of studies on the health consequences, there is not so much economic side of the problem. Our research can become the basis for analyzing the socio-economic consequences of the problem.

Keyword: law, woman, child, violence, humiliation, beating, insult.

References

1. Otbasyndaғы zorлық-zombyлық. Қазақстан не істейді? [Domestic violence. What does Kazakhstan do?] [Electronic resource] - access mode <https://abai.kz/index.php/post/149995> date of application: 15.05.23.
2. Almuhamed, A. Otbasyndaғы тырмыстық zorлық-zombyлыққылмысқа алып келуі мүмкін [Domestic violence in the Family can lead to crime]. [Electronic resource] - access mode <https://qamshy.kz/article/26462-otbasyndaghy-turmystyq-zorlyq-zombylyq-qylmysqa-alyp-kelui-mumkin> date of application: 04.07.23.
3. Kabidolda, R. Otbasyndaғы қатыгездікті қалай азайтуға болды? [How to reduce cruelty in the family?] [Electronic resource] - access mode <https://egemen.kz/article/255929-otbasyndaghy-qatygezdikti-qalay-azaytugha-bolady> date of application: 08.11.23.